

Kult Štyroch palácov

Uctievanie Bohyne Matky v súčasnom Vietname

ĽUBOMÍR LEHOCKÝ

The topic of this paper is a specific part of Vietnamese folk religion – the worship of the Mother Goddess. The paper deals with the religious ideas of the original folk involved in the practice of worship today. It describes the history, structure and ways of worshipping the Mother Goddess in Vietnam. Also, the paper analyzes the causes of its current social significance, and discusses further appropriate research of the topic.

In drawing up the work apart from academic literary sources, I derived mainly on my own field research, in which I used participant observation and structured interviews as a method of data collection.

Keywords: Mother Goddess, Thánh Mẫu, Đạo Mẫu, Tứ phủ, worship, ritual, medium

Úvod

„... synkretický systém viery, ktorý sa objavil zo všeobecného uctievania bohyně začlenením prvkov ľudového náboženstva ako aj buddhizmu a taoizmu“ (Ngo, 1996a: 19).

Táto štúdia vychádza predovšetkým z výsledkov môjho terénneho výskumu, ktorý som absolvoval v zime roku 2012 a na jar a v lete roku 2013 pre potreby spracovania mojej diplomovej práce: Náboženstvo Đạo Mẫu.

Zaujímal ma príčina popularity uctievania Bohyne Matky vo Vietname a zároveň to, akú úlohu zohráva jej kult (vietnamským obyvateľstvom nazývaný najčastejšie ako Štyri paláce *Tứ phủ*) v procese dynamickej transformácie súčasnej vietnamskej spoločnosti. V štúdiu popisujem výsledky svojho výskumu v teréne. Ako metódy získavania údajov som použil zúčastnené pozorovanie a štrukturované rozhovory.

Za týmto účelom som sa zúčastnil množstva rôznych rituálov, slávností a iných prejavov kultu Štyroch palácov. Nadviazal som tiež vysoký počet známostí s účastníkmi rituálov, ako aj so samotnými rituálnymi majstrami, inými informátormi a ich rodinami. Množstvo spontánnych ako aj štrukturovaných rozhovorov som uskutočnil s čo najväčším počtom ľudí. Vzorku som vyberal tak, aby v nej boli zahrnutí ľudia priamo vykonávajúci tento kult, ľudia silne uctievaťci božstvá kultu a pravidelne sa zúčastňujúci obradov a slávností, ako aj ľudia nie príliš silne zainteresovaní v rámci uctievania a rituálov Bohyne

Matky. Rovnako tak sa jednalo o ľudí z rôznych spoločenských vrstiev, či dokonca vierovyznaní. Medzi mojich informátorov patria vysoko postavení členovia komunistickej strany, mladí kresťania a študenti v Hanoji, členovia minoritných etnických skupín, ako aj rodiny farmárov na vidieku. Týmto spôsobom som mal možnosť spoločne nahliadnuť na kult Štyroch Palácov a jeho postavenie v rámci širokej vietnamskej spoločnosti, ako aj na povahu najpopulárnejších ľudových náboženských predstáv.

V štúdiu pri opisoch základných religiózných prejavov často používam spojenia ako vietnamskí ľudia, či obyvateľstvo Vietnamu. Tým chcem vyjadriť univerzálnu rozšírenosť týchto predstáv naprieč spoločenským spektrom. Jedná sa predovšetkým o prax uctievania predkov a precízne dodržiavanie odporúčaní či prikázaní v rámci pôvodného lunisolárneho kalendára Âm lịch. S informátormi som sa dorozumieval po anglicky. Pri rozhovoroch so staršími členmi vietnamskej spoločnosti mi často pomáhali ako tlmočníci. Najviac mi v tomto ohľade pomohol Truong Xuan Dao, 25 ročný manažér reštaurácie v Hanoji, ktorý sa so mnou zúčastnil veľkého počtu pozorovaní a rozhovorov. Tiež ma zoznámil so svojím priateľom Tay Son Nguyen – rituálnym majstrom Štyroch palácov a jasnovidcom, s ktorým som sa mohol zúčastňovať aj súkromných rituálov.

Cieľom tejto štúdie je predstaviť súčasnú podobu kultu Štyroch palácov vo Vietname, jeho štruktúru a rituálnu prax. Tento obraz zasadzujem do hlbokých sociálnych kontextov a ideálnych kozmologických

predobrazov, akými sú rodinná a následne národná súdržnosť. Štúdia rozvíja množinu ďalších sociálnych súvislostí, ako napríklad vzťah štátnej moci a ľudového náboženstva, ktorý prešiel nesmierne zaujímavým vývojom, alebo akými sú postavenie ženy – matky, či nájdenie spoločensky prijateľnej roly gayov a transsexuálov (ktorí sú práve v kulte Štyroch palácov výrazne aktívni), teda skupín za bežných okolností v súčasnom Vietname spoločensky neakceptovaných. Aj vzhľadom na vysoký počet vietnamských migrantov v centrálnej Európe a pomerne nízky záujem stredo európskych autorov o ich kultúru všeobecne, považujem za vhodné rozvíjať akademický diskurz o vietnamských ľudových kultoch a s nimi spojených rituáloch, ako o formách sociálnych javov, ktoré zjednocujú spoločnosť a podporujú solidaritu v rámci skupiny u tohto obyvateľstva.

Historicko spoločenský kontext uctievania Bohyne Matky

Uctievanie božskej Matky, prapôvodného zdroja vitality univerza, je fascinujúcim celosvetovým fenoménom, ktorý môžeme pozorovať takmer vo všetkých kultúrach a historických obdobiach ľudstva. Na základe archeologických nálezov a štúdia dnešných tradičných loveckých kultúr sa predpokladá, že techniky a prax uctievania ženského stvoriteľského božstva sú staré možno viac ako 50 000 rokov (Gimbutas, 1982).

Ťažko by sme hľadali dnes i v minulosti na svete kultúru, ktorá by v sebe netradovala príbehy o milosrdnej matke, darkyni života. Tieto tradície sú často spojené s extatickou praxou, oslavujúcou ženskú vitalitu a ochranné vlastnosti pred zlými silami (Kehoe; Giletti, 1981). V priebehu kultúrno-historického vývoja sa pretvárali do mnohých dnešných podôb.

Vo Vietname sa tradícia uctievania Bohyne Matky vyvinula do podoby najčastejšie označovanej ako kult Štyroch palácov – *Tứ phủ*. Štyri paláce predstavujú štyri hlavné sféry – svety. Ústredná postava kultu, Bohyňa Matka – *Thần Mẫu*, vždy v jednej zo svojich štyroch podôb predsedá jednému z príslušných palácov (svetov) – *phủ*. Každému palácu je priradená príslušná farba. Červená pre palác „Nebies“ (*Thiên phủ*), žltá pre palác „Zeme“ (*Địa phủ*), biela pre palác „Vôd“ (*Thủy phủ*) a zelená pre palác „Hôr a lesov“ (*Nhạc phủ*). V praxi sa však často stretávame s uctievaním troch Bohýň Matiek, zvyčajne sú v chrámoch na hlavnom oltári zobrazené iba prvé tri Bohyne Matky, rovnako tak počas rituálov sa k inkarnácii do tela média pozývajú prvé tri matky (Matka paláca Zeme je v ľudových predstavách zjednotená s Matkou paláca Hôr a lesov). Preto sa môžeme stretnúť aj s pomenovaním tohto kultu ako Tri paláce – *Tam phủ*.

V deväťdesiatych rokoch minulého storočia boli pôvodné ľudové pomenovania zlúčené pod pojem Náboženstvo Bohyne Matky – *Đạo Mẫu* (*đạo* – náboženstvo, cesta, *mẫu* – matka), predovšetkým zásluhou profesora Ngo Duc Thinh (exriaditeľ Výskumného inštitútu ľudovej kultúry Vietnamu), ktorý toto pomenovanie použil vo svojej práci *Đạo Mẫu Việt Nam* (Ngo, 1996). Tým sa tento súbor viery aj formálne postavil na úroveň ostatných oficiálne uznávaných náboženstiev, vyskytujúcich sa na území Vietnamu, ktoré sú taktiež označované pojmom *đạo*. Phuong Pham považuje vznik termínu *Đạo Mẫu* ako dovŕšenie kampane vedenej práve profesorom Ngo, ktorej cieľom bolo zvýšiť spoločenský status tohto kultu (Pham, 2009: 180).

Termín *Đạo Mẫu* sa stal veľmi rýchlo populárnym a používaným u časti zahraničných, ako aj vietnamských učencov a taktiež v rámci bežnej populácie. Avšak najbežnejším označením pre uctievanie Bohyne Matky vo Vietname naďalej ostáva *Tứ phủ* – Štyri paláce.

Zaujímavým je fakt, že rozšírenie obľúbenosti tohto tradičného súboru religióznych predstáv a rituálnych praktík v súčasnom Vietname nie je lokalizované iba do vidieckeho prostredia, ale jeho popularita dokonca narastá aj v rámci urbanizovaných spoločenských vrstiev.

A práve univerzálnosť tohto javu vypovedá mnohé o štruktúre vzťahov vietnamskej spoločnosti. Transformácia a aktuálny nárast popularity zároveň reflektuje dynamické zmeny v rámci modernizácie regiónu (Taylor, 2008). Pokiaľ sa však chceme zaoberať akýmkoľvek javom spojeným s religiozitou vo Vietname, mali by sme na prvom mieste vždy spomenúť prax uctievania predkov a sakralizovaných hrdinov.

Rodina a kult predkov

Zvyk uctievania predkov je veľmi hlboká tradícia vietnamskej kultúry. K tomu, aby sme pochopili, aké hlboké sú korene tohto fenoménu a jeho univerzalitu v rámci jednotlivých spoločenských vrstiev, musíme stráviť určitý čas medzi Vietnamcami. Z vlastných pozorovaní všedného, pracovného či spirituálneho života vo Vietname som nadobudol jednoznačný pocit, že rodina a rodinná súdržnosť predstavujú najvznešenejší ideál spoločnosti. Aj dnes je tento ideál prvoradým aspektom v osobnom i sociálnom živote väčšiny Vietnamcov a to bez ohľadu na ich sociálny status, politické presvedčenie alebo náboženské vyznanie.

Každý rok v deň výročia smrti niektorého z členov rodiny sa zijúci členovia zhromaždia pri špeciálnom obrade k pripomenutiu si zosnulej osoby, ktorý sa nazýva „*ngày giỗ*“ (Barle, 2009: 93). Niekedy so zosnu-

lým pri tejto príležitosti dokonca komunikujú prostredníctvom vybraného člena rodiny alebo najatého špecialistu.

Takmer všetky vietnamské rodiny, dokonca aj kresťanské, majú vo svojom dome oltár predkov. Veľkosť a ornamentálnosť oltárov sa mení v závislosti na situácii každej rodiny. Oltár musí byť umiestnený na vysokom, čistom a váženom mieste v dome, zvyčajne priamo oproti hlavným vchodovým dverám. Mnoho rodín často zapaluje vonné tyčinky – *huong* na oltári vo viere, že prinesú ich predkom mier.

Na nov a spln (prvý a pätnásty deň každého mesiaca pôvodného lunisolárneho kalendára Âm lịch) ľudia ponúkajú predkom na oltári čerstvé kvetiny, ovocie, alkohol či iné dary, ktoré mali ich predkovia za života v obľube.

Význam uctievanie predkov spočíva v prvom rade vo vyjadrení rešpektu a poďakovania zosnulým rodičom, prarodičom a rodičom ich rodičov za opateru, starostlivosť a výchovu nasledujúcich generácií. Tak ako dnešní rodičia vyjadrujú svoju úctu, oddanosť a vďačnosť predkom pred oltárom, od svojich detí očakávajú rovnakú úctu, oddanosť a vďačnosť v každodennom živote. Ak rodičia chcú rešpekt od svojich potomkov, musia im ukázať, že aj oni rešpektujú svojich predkov. Uctievanie predkov pomáha rodičom vychovávať svoje deti a učiť ich základným hodnotám, modelom ideálnej rodiny aj spoločnosti. Pretože predkovia museli prekonať veľa ťažkostí v minulosti a mnohí z nich boli slávnymi generálmi, hrdinami či hrdinkami, ktorí obetovali často vlastný život pre obranu svojich ľudí. Kult predkov šíri aj základnú esenciu národnej spolupatričnosti a identity.

Pojem predkov je tu chápaný v najširšom slova zmysle, ktorý zahŕňa nielen rodinnú líniu predkov, ale aj mýtických a historických hrdinov, legendárnych zakladateľov obcí i miestne strážne božstvá a duchov, ako aj zosnulé politické osobnosti a vojnových hrdinov. Spôsoby uctievania všetkých z nich sú v zásade veľmi podobné. Ľudia navštevujú hroby či špecifické miesta spojené s týmito legendárnymi postavami počas osláv výročia ich narodenia alebo smrti, tak ako to praktikuju aj v prípade vlastných rodinných predkov. Práve prax posmrtnej sakralizácie významných vodcov je v sociopriestore Vietnamu veľmi typická. Jedno vietnamské príslovie znie: „za života generál, po smrti božstvo“ (Pham, 2009: 19). Jedným z najpopulárnejších príkladov tohto procesu je generál *Trần Hưng Đạo* (1228 – 1300 n.l.), ktorého Vietnamci úctivo volajú *Đức Thánh Trần*. Bol to slávny a úspešný vojenský vodca, ktorý počas svojho života dvakrát zabránil mongolskej invázii do Vietnamu. Po

jeho smrti sa tradícia jeho uctievania postupne šírila na celom území Vietnamu.¹ Dnes je kult generála *Trần Hưng Đạo* spojený hlavne s extatickou praxou za účelom vyhánania chorôb či záruky zdravia. Tak ako počas života generál *Trần Hưng Đạo* odrazil vpád cudzích nájazdníkov, dnes prostredníctvom rituálnych špecialistov vyháňa zlých duchov z tiel obetí a stále tak drží ochrannú ruku nad svojim národom (Pham, 2009).

Avšak posmrtná sakralizácia národných hrdinov nie je proces, ktorý sa týka iba minulosti. Naopak, je to v súčasnom Vietname stále živý fenomén a môžeme ho pozorovať takpovediac v priamom prenose. Predovšetkým na prípade posledného veľkého hrdinu a osloboditeľa, ktorým bol generál *Hồ Chí Minh*, oficiálne deifikovaný a zasadený do národného panteónu v 90. rokoch minulého storočia. Dnes ho vietnamské obyvateľstvo uctieva nielen v hanojskom mauzóleu, ale aj v nových chrámoch a svätyniach. Spôsob prejavovania úcty je prakticky totožný so spôsobmi ako sa uctievali predkovia, iní sakralizovaní hrdinovia, či božstvá. A to pálením vonných tyčiek a prinášaním darov na oltár.

Oboch národných hrdinov a v súčasnosti aj božstvá spája množstvo analógií. Obidvaja porazili vo svojej dobe najväčšieho nepriateľa, obidvaja sú uctievaní ako otec, respektíve strýko národa a obidvaja prejavovali výnimočnú solidaritu a nasledovanie národnej tradície. Komunistická strana Vietnamu dokonca propaguje ideu spoločnej ľudovej stratégie, ktorú používali obaja hrdinovia pre zjednotenie národa a dosiahnutie svojich víťazstiev (Pham, 2009).

Vzťah štátu a ľudových kultov

Bolo by chybou vnímať deifikáciu národných hrdinov iba ako proces sakralizácie zhora, ktorý vyhovoval aktuálnej vládnucej moci ako symbol identity národa. Naopak, jednotlivé kulty žijú vo vietnamskej spoločnosti svojím vlastným životom, ľudia sa prirodzene obracajú k duchom významných predkov, tak ako sa dieťa obracia k svojim rodičom. Týmto prirovnaním si môžeme dobre predstaviť skutočnú popularitu kultov historických osobností medzi obyvateľstvom (Pham, 2009: 19-40, 162-166).

Uctievanie predkov a strážnych božstiev je zásadným faktorom vietnamskej kultúry a národnej identity, v súčasnosti často označovaným vietnamskými učencami, médiami či lokálnymi autoritami za čosi „autenticky vietnamské“ v obrane pred cudzími vonkajšími vplyvmi. V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že spoločenský diskurz o pojme „náboženstvo“ je dnes vo Vietname priamo spojený so štátom a štát-

1 Pozri viac v Pham, 2009.

nosťou (Lauser, Kirsten, 2010: 123-126). V ústave z roku 1946 mal Severný Vietnam (Demokratická republika Vietnamu) zakotvenú garanciu slobody náboženského vyznania (Sidel, 2009: 5), avšak predovšetkým ľudová spiritualita bola vystavená zvláštnej forme útlaku. Vládni úradníci mali za úlohu eliminovať takzvané „zlé sociálne dôsledky rôznych povier a zvykov“. Napríklad preferovanie tradičného liečiteľstva pred modernou medicínou, riešenie nepriaznivých životných situácií prostredníctvom rituálov, namiesto spoliehania sa na vlastné sily či oficiálne inštitúcie a pod. (Evans, 2004: 1).

Ľudová viera bola vládnymi vrstvami interpretovaná z marxistického hľadiska ako prežitok zo skoršej fázy spoločenského vývoja. Videli ju ako súčasť systémov feudálnej ideologickej kontroly. To platilo aj v prípade kultu Štyroch palácov, ktorý bol považovaný za prvok čínskeho taoizmu, dedičstva čínskeho kolonializmu (Hoskins, 2013). Obrat nastal až v roku 1986 po reforme Doi Moi.² Spoločne s následnou intenzifikáciou praxe v oficiálnych náboženstvách, došlo aj k prudkému nárastu neinštitucionalizovaných náboženských aktivít. Rituály životného cyklu, uctievanie hrdinov či festivaly na oslavu lokálnych identít, to všetko dosiahlo rýchlo opätovného rozkvetu (Lauser, 2010). Vplyvom tohto uvoľnenia spoločenských vzťahov vzrástol aj záujem o akademický výskum javov ľudovej religiozity. Oficiálna propaganda namiesto potlačania prejavov ľudovej kultúry ich začala glorifikovať a predstavovať ako tú pravú nezameniteľnú kultúru hrdého národa. V súčasnosti ľudové náboženstvo pomáha legitimizovať štátnu moc prostredníctvom pocitu občianskej a národnej spolupatričnosti, ako aj vyzdvihovaním neoceniteľnej služby pri obrane a spravovaní ľudu významnými vodcami v minulosti.

Zaujímavé je, že práve kult Bohyne Matky bol prúdom provládne motivovaných akademikov najviac vyzdvihnutý a venovala sa mu najväčšia pozornosť.³ Na príklade uctievania Bohyne Matky môže vláda manifestovať toleranciu a otvorenosť súčasnej vietnamskej spoločnosti. Bohyňa Matka vystupuje ako prejav tej najautentickejšej a najatraktívnejšej vietnamskej ľudovej kultúry a zároveň aj ako symbol národnej jednoty.

Bohyňa Matka na území Vietnamu

Samotné korene pôvodu uctievania Bohyne Matky vo Vietname hľadá väčšina bádateľov v bohyni, ktorá bola personifikáciou prírody pre austroázijské národy pestujúce ryžu v tejto oblasti. Práve v období kultivácie ryže sa bohyňa reprezentujúca prírodu pravdepodobne transformovala na bohyňu tejto najdôležitejšej plodiny, avšak stále si zachovala svoje atribúty darkyne života a všeobecnej prosperity. V priebehu vývoja idea veľkej Matky na seba zobrala nové rôznorodé podoby (Taylor, 2004).

Iní autori (Tran Quoc Vuong, Doan Trinh) vidia pôvod Bohyne Matky špecificky pre etnickú skupinu *Kinh* (dnešní Vietnamci) vo Veľkej Matke *Lesa* – *Thánh Mẫu Thượng Ngàn*, čo je neskorší názov pre prvé antropomorfné zobrazenie bohyně z mladšej doby kamennej v provincii *Son Vi*. *Kinhovia* vtedy žili predovšetkým v lesoch, živili sa zberom lesných plodov, čo bolo úlohou hlavne žien. Podľa týchto bádateľov sa les preto spájal so ženským aspektom a Matka *Lesa* bola najdôležitejšou entitou zaisťujúcou prežitie kmeňa.⁴

Vietnamské ľudové mýty a legendy rozprávajú príbehy o množstve rôznych bohýň a hrdinských žien, lokalizovaných na veľkom počte miest uctievania. Na zreteľ musíme vziať práve rôznorodosť a dôležitosť úloh, ktoré v týchto mýtoch a legendách jednotlivé bohyně a svätice naplňali. Napríklad bohyně, ktoré boli aktívnymi činiteľmi pri samotnom stvorení ako Bohyňa slnka, Bohyňa mesiaca, dáma *Nữ Oa*, ktorá je spájaná so stvorením hôr a riek. Alebo sa jedná o bohyně priamo naplňajúce materskú úlohu ako matka *Áu Cơ*, ktorá podľa legendy porodila sto detí, predkov všetkých Vietnamcov,⁵ aj ľudí z päťdesiatimi ostatných etnických skupín, žijúcich na území dnešného Vietnamu (Taylor, 2004). Bohyne Matka Ryža a Matka Cukrová trstina zas boli a sú spájané s kultúrne najdôležitejšími plodinami (Ngo, 1996a: 20). Objektmi uctievania sa stali aj po smrti sakralizované mocné ženy, ktoré sa objavovali v tomto priestore počas historického vývoja. Medzi obyvateľstvom sú ich kulty aj dnes veľmi populárne.

Či už majú bohyně vo vietnamských mýtoch a ľudovej tradícii nebeský alebo ľudský pôvod, ich celoplošne rozšírené uctievanie poukazuje na význam ženského aspektu vo vietnamskej kultúre. Prostred-

² Doi Moi je názov ekonomickej reformy vo Vietname v roku 1986 s cieľom vytvoriť „socialisticky orientované trhové hospodárstvo“, pozri viac v Vuong 2012.

³ Napr. Ngo T., Doan T.

⁴ Pozri viac v Doan 2013.

⁵ *Người Việt* alebo *người Kinh*.

níctvom špecifických rituálnych predstavení poskytujú ženám (ktoré tvoria väčšinu vyznávačov týchto kultov) ale aj mužom možnosť sebaidentifikácie so svojou spoločenskou úlohou. Samozrejme, nie všetky bohyne sú aj Bohyňami Matkami. Matky Bohyne sa od ostatných odlišujú predovšetkým svojím vyšším statusom, s ktorým sú spájané stvorenie a regenerácia. Za takéto Matky – *Mẫu* môžeme považovať vyššie spomínané bohyne: Bohyňa Matka Ryža a Bohyňa Matka Cukrová trstina a taktiež matku *Âu Cơ* (Ngo, 1996a: 20).

Niektorí autori datujú vznik konceptu Štyroch Palácov dokonca už do obdobia neolitu⁶ a dokazujú ho uctievaním štyroch Bohýň Matiek spájaných s prírodnými javmi na tomto území, a síce Matky Mrakov, Matky Dažďa, Matky Bleskov a Matky Hromov.⁷

Neskôr sa objavili Matky spojené s hospodárskymi aspektmi a postupný poľnohospodársky rozvoj posunul obyvateľstvo Vietnamu do sféry väčšej výroby a obchodu, s využitím Červenej rieky (*Hồng Hà*) a obchodných lodí. Pôvodné božstvo rybolovu a obchodu Matka *Chu Dong Tú*, nárastom ekonomického významu práve týchto odvetví, splynulo s Matkou Poľnohospodárstva *Tiên Dung* a Matkou Lesa *Tây Sa*. Toto spojenie vytvorilo novú Matku národa, stotožňovanú s historickými hrdinkami a významnými aristokratkami. Kultúrno-historický vývoj danej oblasti reflektoval fúziu lokálnych vier a predstáv so systematizovanými náukami buddhizmu, taoizmu a konfucianizmu, až do súčasnej podoby kultu s princeznou *Liễu Hạnh* ako hlavnou identifikáciou Bohyne Matky, ktorá, ako sa profesor Ngo domnieva, existuje minimálne posledných 150 rokov (Ngo, 1996a: 21).

Dnešná podoba Štyroch palácov do seba integrovala koncepty pôvodných lokálnych tradícií s vplyvmi z iných kultúr, či už brahmánskeho juhu (kráľovstvo Čampa), ale predovšetkým zo severu, z vplyvu Číny a jej Troch učení (buddhizmu, taoizmu a konfucianizmu), vo Vietname známych ako *Tam giáo*.⁸ Taoizmus (*Đạo giáo*) začal hrať preukázateľne dôležitú úlohu vo vietnamskej spoločnosti počas vlády dynastie Lý (1009 – 1225 n.l.). Zásluhou relatívne dobrých vzťahov s vládnucou dynastiou Sung v Číne sa mnoho členov kráľovského dvora stalo taoistickými učencami a prax taoistickej mágie sa voľne šírila aj medzi väčšinovým obyvateľstvom (Taylor, 1983). K vplyvom prenikajúcim z Číny, ktoré splynuli so súčasným kultom Štyroch palácov, môžeme jednoznačne zaradiť dosadenie „Nefritového cisára“ *Ngoc Hoang* (totožný

s čínskym *Yù Huáng*) z taoistického panteónu do roly otca Bohyne Matky *Thánh Mẫu* (Tu, 2006: 30).

Taktiež bohyňa *Guanyin* (*Quan Yin*, *Kwan Yin*, či *Kuanyin*),⁹ vo Vietname známa ako *Quan Âm*, bola v priebehu historického vývoja prijatá za súčasť panteónu Bohyne Matky. Niektorí autori považujú za taoistický vplyv na dnešnú podobu tohto kultu aj samotný koncept *Štyroch Palácov*. Podľa taoistickej kozmogónie, *Tao* (primordiálna substancia univerza) vytvorilo dve opozitné sily – *Yin* (vo Vietname *Am*) a *Yang* (vo Vietname *Duong*), ktoré boli asociované na jednej strane s Nebesami a na strane druhej so Zemou (s Vodami a Horami a lesmi) (Ngo, 1996a: 21).

Kult Bohyne Matky je veľmi bohatý na starodávne mýty, legendy či rituálne piesne. Počas festivalov a rituálov sú tieto príbehy médiami teatrálnie prehrávané a naplňajú sa nimi spirituálne potreby nasledovníkov (Le, 2004). Práve duchovné médiá kultu hrajú ústrednú rolu pri dôležitých obradoch, predovšetkým pri obradoch, pri ktorých dochádza k inkarnácii božstiev do tela média. Média kultu Štyroch Palácov prechádzajú pred svojím zasvätením zvyčajne veľmi vážnou iniciačnou chorobou, počas ktorej blúznia, sú trápení božstvami fyzicky aj psychicky a na svoje okolie pôsobia akoby sa zbláznili. Iniciačná choroba pomínie, až keď títo božstvami vyvolení jedinci plne akceptujú svoju úlohu – spoluprácu so spriaznenými božstvami a začnú vykonávať rituály s ňou spojené. Tieto koncepty sú nápadne podobné procesom, aké popisujú autori pri prejavoch klasickej šamanskej vyvolenosti v tradičných spoločenských.¹⁰ Preto sa v literatúre môžeme stretnúť aj s označením médií Štyroch palácov ako šamanov či šamanky.

Rituál *Hầu đồng* (služba média) či *Lên đồng* (narastanie, rodenie média), môže sa nazývať aj *Hầu bóng* (služba tieňu) či inými lokálnymi názvami, je ústredným ako aj najpopulárnejším rituálom kultu Štyroch Palácov. Jedná sa o pompéznu ceremóniu, ktorej obľúbenosť je rozšírená naprieč celou vietnamskou spoločnosťou.

Tento rituál sa vykonáva ako prejav úcty k božstvám panteónu. Osoby, ktorých korene *cần* (vo Vietname je *cần* aj synonymom používaným pre výraz *karma*) sú spojené s kultom Štyroch Palácov a sú tak vyvolené stať sa médiami, musia tento rituál vykonávať aspoň raz ročne (Endres, 2012: 50), ideálne by bolo dva alebo až štyrikrát do roka (podľa jedného z mojich informátorov sa *Hầu đồng* musí vykonať minimálne dvakrát ročne. Ak sa však médiu dobre darí,

6 Napríklad Vu, 1990.

7 *Vân – Vũ – Lôi – Phong* (Doan 2013).

8 Pozri viac v Nguyen, 2012.

9 Pozri viac v Yü, 2001.

10 Pozri viac v Tassan, 1994: 117–125, alebo Eliade, 1997.

Obr. 1. Médium má hlavu prikrytú červeným závojom počas toho, ako do neho vstupuje božstvo. Nad hlavou média počas inkarnácie sú držané dary (Hanoj, 2013).

môže ho vykonať až štyrikrát ročne. Vždy musí ísť o párny počet, aby sa zachovala rovnováha „jin jang“). Niektorí ľudia nemajú také silné *căn*, aby sa stali médiami, ale ak nechcú byť božstvami a duchmi trápení, musia tento rituál vykonať aspoň raz za život. Vtedy si k tomuto účelu zvyčajne najmú skúseného obradného majstra kultu. *Hầu đồng* je sofistikovaný zložitý obrad, náročný na prípravu ako aj financie. Priemerné náklady na jeden rituál predstavujú okolo 1500 eur. Rituál trvá od skorého rána do západu slnka, aj keď jeho prípravy sa musia začať týždne až mesiace vopred. Počas náboženských reštrikcií bolo jeho vykonávanie zakázané, avšak dnes patrí k najpopulárnejším ľudovým obradom Vietnamcov doma aj v zahraničí (početná diaspóra predovšetkým v USA si k prevedeniu *Hầu đồng* často pozýva rituálnych majstrov priamo z Vietnamu) (Fjelstad, 1995).

Časť nákladov sa organizátorom vráti v podobe darov od pozvaných ako aj náhodných účastníkov rituálu. Niekedy môže byť organizátor a objednávateľ samotný chrám, ktorý potrebuje tzv. „navrátiť koňa“ (rituál *Trà mã*).

Najdôležitejšie časti *Hầu đồng* predstavujú samotné vstúpenia a vystúpenia duchov alebo božstiev do a z tela média. Médium sedí oproti oltáru v tureckom

sede, ruky má položené na kolenách. Pred ním je postavený rituálny stolček, na ktorom je položené zrkadlo. Zrkadlo predstavuje bránu do iných sfér. Pred požiadanim o zostúpenie božstva asistenti prikryjú hlavu média rituálnym červeným závojom *Kan Phú Diễn* (obr. 1).

Každé vtelenie, ako aj odchod ducha či božstva z tela média, môže prebiehať výhradne iba počas toho, kým má médium prikrytú hlavu týmto závojom.

Počas tohto prikrytia sa zvyčajne médium krúti zo strany na stranu a vydáva hrdelné zvuky. Gestom ruky svojim asistentom ako aj ostatným účastníkom naznačí, ktorá božská postava sa do neho chystá vstúpiť. Lavá ruka naznačuje mužské božstvo, pravá ženské. Počet konkrétnych vztýčených prstov odhaľuje, či sa jedná o Prvého princa alebo Tretieho mandarína a podobne.

Asistenti potom rýchlo pripravujú konkrétny rituálny odev daného božstva a jeho atribúty, zatiaľ čo hudobníci hrajú a spievajú hymny hát *Vãn*, oslavujúce a pozývajúce konkrétne božstvo na zostúpenie.

Pokiaľ médium ruky prekríži, znamená to, že k inkarnácii nedošlo. V prípade úspešného spojenia a zostúpenia božstva ruky spojí (Ngo, 2009: 83-87). Asistenti médium prezlečú do obleku zodpovedajúceho božstvu, doupravujú a podajú božstvu jeho atribúty, či už je to meč, kopija, hrkálka alebo pádlo. Tieto červeno-zlaté drevené nástroje, ako aj ostatný inventár si organizátori *Hầu đồng* väčšinou prenajmú priamo od chrámu. Po prejavení úcty Bohyni Matke sa niekedy božstvo už rozhodne odísť späť do svojho paláca a vystúpiť z tela média. Väčšinou však chce chvíľu pobudnúť s účastníkmi rituálu, a tak za sprievodu oslavnej piesne o ňom a jeho živote predvedie svoj rituálny výstup. Toto je najobľúbenejšia časť jednotlivých inkarnácií pre oddaných účastníkov obradu. Inkarnované božstvo väčšinou tancuje, rozdáva pozhnané dary – *lộc*, hudobníci hrajú a spievajú, ľudia sa radujú a spoločne tleskajú. Potom nastáva vhodný čas, aby ľudia dali konkrétnemu božstvu či duchovi nejakú otázku. Každá entita, vstupujúca do média, je zodpovedná za inú oblasť, preto každý so svojou otázkou čaká na konkrétne božstvo či ducha. Napríklad pri inkarnácii Siedmeho Princa, s ktorým je v ľudových legendách spájaná vlastnosť dobrého hazardného hráča, sa zväčša muži chodia pýtať aj prosiť o šťastie v hre. *Hầu đồng* je univerzálnym spôsobom pre spirituálne vyžitie širokého spektra obyvateľstva. Rituál *Hầu đồng* neodopierateľne plní aj množstvo estetických a psychosociálnych funkcií, pri ktorých sú naplnené prirodzené ľudské potreby, akými sú extatická skupinová zábava či spirituálne vyžitie v komunite (Vu, 2006).

Iné obvyklé rituály sa často týkajú rôzneho vešte-

nia, ochrannej mágie či vyhánania zlých duchov z tela posadnutého. Sú to napríklad *Xin Lộc* – žiadanie o vešteché paličky alebo nebeské láskavosti. Tento rituál ponúka mnohé analógie s veštechými rituálmi, pri ktorých sa používali označené kosti. Veštenie s kostí sa praktikovalo v oblasti východnej a juhovýchodnej Ázie už pred tisícami rokmi. Práve v nich môžeme vidieť pôvodné koncepty, ktoré umožnili v rámci vývoja vzniknúť mnohým sofistikovaným spôsobom veštenia v tejto oblasti v neskoršom období (Wong, 1997).

K ďalším častým rituálom patrí *Hình Nhân thế Mạng*, pri ktorom osoby, ktoré dosiahli určitý vek (zvyčajne to býva 49, 53 a 61 rokov), obetujú božstvám panteónu Štyroch palácov ich papierové vyobrazenia. Potom papierové bábky obradne spália vo viere, že touto zápalnou obetou podporia jednak všeobecnú, rovnako však aj osobnú životnú silu.

Rituálov nie len Štyroch palácov, ale aj iných populárnych ľudových kultov je veľké množstvo, avšak ich spoločným menovateľom ostáva, že pripomínajú základné spoločenské vzorce správania sa a podporujú pocit sociálnej spolupatričnosti (Chauvet, 2012). Prostredníctvom týchto praktík a umenia, ktoré ich sprevádza, ako kostýmy a vyobrazenia predkov či božstiev sa vytvárajú obrazy, ktoré pomáhajú definovať identitu jednotlivcov aj spoločnosti.

Taktiež je na tomto mieste potrebné poznamenať, že ľudia nasledujúci Štyri paláce, uctievať aj mnohé iné religiózne tradície. Štyri paláce a ostatné populárne kultury vo Vietname sú integrálnou súčasťou ľudovej viery a vzájomne sa dopĺňajú. Najvýraznejším prejavom viery u všeobecnej populácie však ostáva uctievanie predkov, od ktorého sa ďalej odvíja nasledovanie aj iných ľudových kultov alebo inštitucionalizovaných náboženstiev.

Panteón Štyroch palácov

Pri opise panteónov ľudových kultov kdekoľvek na svete sa ponúka otázka, či je vôbec správna a presná snaha vedcov zatriediť idey ľudovej spirituality a božstiev do konkrétnych jasne oddelených systémov. V prípade vietnamského ľudového náboženstva, menovite uctievania Bohyne Matky, môžeme pozorovať mnohé prelínania a spájania sa s božstvami z iných kultov či hierarchických religióznych predstáv. Napriek tomu dnes môžeme vyčleniť konkrétne božské postavy, ktoré majú s týmito kultmi jednoznačnú spojitosť a preto rozdelenie a štrukturálne popisy ich panteónov môžu byť pre akademický výskum prospešné. Musíme si však byť stále vedomí, že tieto naše interpretácie nemôžeme považovať za všeobecne platné a striktné ohraničené zákonitosti. Panteón Šty-

roch palácov oveľa viac pripomína živý, variabilný organizmus ako jasne vymedzenú nemennú štruktúru.

Technicky na úplnom vrchole panteónu stoja *Quan Âm* a *Ngoc Hoang*, božstvá, respektíve entity postavené vo vesmírnej hierarchii tak vysoko, že sú ľudskej sfére až príliš vzdialené. Nemôže dôjsť k priamemu spojeniu s nimi, k ich inkarnácii do média a priamej komunikácii, preto v kulte a uctievaní Bohyne Matky, ktorý sa zaoberá predovšetkým záležitosťami tohto sveta, nehrajú aktívnu rolu.

Avšak Bohyňa Matka – *Thánh Mẫu*, ako aj ostatné nižšie postavené božstvá, vstupujú s ľuďmi do ďaleko bližšej interakcie.

Základným fenoménom, ktorý môžeme v panteóne Štyroch palácov dnes pozorovať, je jeho vertikálne a horizontálne členenie. Vertikálne sa panteón delí do viacerých hierarchických úrovní a systémov v závislosti na ich rôznych funkciách (Doan, 2013: 5).

Hierarchicky na najvyššej úrovni stojí systém so tvoriteľskou funkciou, zahŕňajúci štyri bohyne Matky štyroch rôznych sfér – palácov (*phủ*).

- Nasleduje systém s funkciou realizácie, tvorenia z matkinho daru, obsahujúci päť mužských božstiev – Päť veľkých mandarínov – *Ngũ vị tôn ông* a ich ženské opozitá Dvorné Dámy – *Châu Bà*.
- Na tretej úrovni s funkciou ochrany tvorby sa nachádzajú sakralizovaní hrdinovia, ktorí hrali v minulosti významnú rolu v oblasti budovania a zachovania národa. Nazývajú sa Princovia – *Hoàng Tử* a Princezné (Dvorné Slečny) – *Cô*.
- V nasledujúcom systéme sa môžu znovu narodiť obyčajní ľudia za svoje zásluhy, pokiaľ konajú dobré skutky a stávajú sa tak Sluhami (Dvornými chlapcami) – *Cậu*.
- Do posledného systému môžeme zaradiť prírodné božstvá vo zvieracej podobe. Patrí k nim Päť Tigrích Mandarínov – *Ngũ Hổ* a Svätý Had – *Ông Lót*.

Podme si teraz bližšie predstaviť jednotlivé úrovne a postavy panteónu.

BOHYŇA MATKA – THÁNH MẪU

Ústrednou postavou panteónu je darkyňa života Bohyňa Matka – *Thánh Mẫu* (respektíve tri alebo štyri Bohyne Matky). Môže vystupovať aj pod menami bohýň či legendárnych hrdiniek, s ktorými je identifikovaná, ako napríklad už spomínaná Bohyňa *Au Cơ* alebo v súčasnosti nesmierne populárna princezná *Liêu Hạnh*.

Au Cơ bola mladá, krásna víla, ktorá žila vysoko v horách, princezná *Liêu Hạnh* naproti tomu bola reálna historická osobnosť. Narodila sa v roku 1557 v provincii Nam Dinh (Vu, 2006). Podľa legendy sa narodila ako trinásť dcéra Nefritového Cisára. Na

Obr. 2. Inkarnácia Tretieho Mandarína pri *Hầu đồng* (Hanoj, 2013).

niektorých miestach vystupuje Bohyňa Matka vo svojich lokálnych podobách, ktoré vznikli fúziou vietnamskej *Thánh Mẫu* s bohyňou z iného kultúrneho prostredia. Môžeme to vidieť napríklad na prípade Bohyne Matky *Pô Ino Nagar*, veľkej, pôvodne čampskej bohyne, reprezentujúcej z indického prostredia známou bohyňu *Uma*. Je stelesnením ženského princípu *šaktí*. Jej uctievanie prebieha dodnes v čampských chrámoch, ako napríklad veža Thap Ba, neďaleko od centra súčasného mesta Nha Trang.

Bohyňa Matka je bytosť veľmi vysokopostavená v kozmickej hierarchii, preto spojenie s ňou je veľmi náročné a médiá, ktoré to dokážu, musia mať veľmi silné korene – *cần* práve s Bohyňou Matkou. Zvyčajne však k inkarnovaniu prvých troch Bohýň Matiek počas *Hầu đồng* nedochádza. Médium prikryté červeným závojom však vztýčením jedného, dvoch alebo troch prstov na svojej pravej ruke naznačuje prítomnosť konkrétnej bohyne v priestore konania rituálu. Na znamenie toho, že k inkarnovaniu nedošlo, potom prekríži ruky a Bohyňa Matka odchádza naspäť do svojho paláca. Vtedy aj hudobníci hrajú a spievajú zodpovedajúci vyprevádzajúci hymnus. Keď však výnimočne príde k inkarnácii niekto z troch Matiek, jedná sa o jediný prípad, pri ktorom ostáva médium prikryté červeným závojom počas priebehu celého vtelenia. Jedná sa o prejav rešpektu a úcty, nikto by sa neodvážil pozrieť priamo do očí veľkej bohyne inkarnovanej v tele média (Ngo, 2009: 83-85). Pri všetkých ďalších vteleniach nižšie postavených božstiev mé-

dium po inkarnovaní božstva odhodí červený závoj a pokračuje v rituálnej ceremónii s odkrytou tvárou.

PÄŤ VEĽKÝCH MANDARÍNOV – NGŨ VỊ TÔN ÔNG

Druhú vertikálnu úroveň panteónu s tvoriteľskou funkciou obýva Päť veľkých mandarínov – *Ngũ vị tôn ông*. V ľudovej viere sa často vyskytuje predstava Desiatich mandarínov podriadených Bohyni Matke, ale v skutočnej praxi sa stretáme s uctievaním a nadväzovaním spirituálneho spojenia iba v prípade prvých Piatich mandarínov.

Päť veľkých mandarínov predstavuje aj päť základných prvkov a s nimi korešponduje aj farba ich odevu. Sú to: kov (*kim*), drevo (*mộc*), voda (*thủy*), oheň (*hỏa*), zem (*thổ*).

Thánh Mẫu ako samotná stvoriteľka základných elementov, dáva do správy piatim mentorom – ochrancom tieto svoje dary. Ich vzájomnou interakciou následne vzniká všetko ďalšie tvorenie.

Podľa ľudových príbehov Nefritový cisár, vládca nebies, zoslal Prvého mandarína *Quan Đệ Nhất* na zem aby ochraňoval ľudí, zatiaľ čo druhému bola pridelená ochrana Hôr a lesov. Tretí mandarín obýva sféru Vôd a podľa niektorých legend býva identifikovaný ako syn kráľa Oceánov. Piaty mandarín býva nazývaný *Quan Đệ Ngũ* a stotožňovaný je s mýtickým hadom žijúcim v rieke *Do Tranh* v provincii *Hai Hung*. Inokedy býva spájaný s generálom *Trần Hưng Đạo*¹¹ ako jeden z jeho synov.

Piati veľkí mandaríni predstavujú mužský tvoriteľský a ochranársky aspekt, čo môžeme pozorovať na ich funkcii pri rituáloch a spôsobe uctievania. Božstvo, ktoré sa inkarnuje počas *Hầu đồng* väčšinou ako prvé, je Prvý mandarín z Nebeského paláca, odetý v červenom. Počas jeho inkarnácie sedí médium zväčša na drevenom tróne, jeho pohyby sú veľmi vážne a pokojné. Zvyčajne sa Prvý mandarín dlho nezdrží, nenadväzuje kontakt s účastníkmi rituálu ani nerozdáva žiadne požehnané dary – *lộc*. Po prejavení úcty zapálením vonných tyčínok – *huong* pre Bohyňu Matku, sa Mandarín odoberá späť do svojej sféry.

Na rozdiel od neho Druhý mandarín odetý v zelenom (Palác Hôr a lesov) a Tretí mandarín (obr. 2) odetý v bielom (Palác Vôd), často komunikujú s osobami prítomnými na rituále, rozdávajú zapálené cigarety a iné *lộc*. Tretí Mandarín obyčajne predvedie energický obradný tanec s mečom alebo horiacimi *huong*.

DVORNÉ DÁMY – CHÀU BÀ

Ženským opozitom k maskulínnym mandarínom sú ochraňujúce a uzdravujúce Dvorné dámy – *Châu Bà*.

¹¹ Dnes ústredné božstvo kultu *Thánh Trần*, pozri viac v Pham 2009.

Obr. 3. Oltár Bohyne Matky (Hanoj, 2013).

Reprezentujú štyri inkarnácie Bohyne Matky (môžu sa však vyskytovať aj v dvanástich inkarnáciách). Dvorné dámy často zostupujú do tela média pri rituáloch *Hầu đàng*. Napríklad pri vtelení Deviatej dámy, ktorá je známa svojimi liečiteľskými schopnosťami, ju ľudia žiadajú o vyliečenie z rôznych ťažkostí. Vtedy médium môže požiadať asistentov o pohár vody. S pohárom prevedie isté úkony pred oltárom, pri ktorých odriekava zaklínadlá a potom dá vodu vypiť žiadateľovi.

PRINCOVIA – HOÀNG TỬ

A PRINCEZNÉ (DVORNÉ SLEČNY) – CÔ

Úroveň sakralizovaných smrteľníkov predstavujú Princovia – *Hoàng Tử* a Princezné – *Cô*. Princov je znova päť, ale v legendách sa ich môže opäť spomínať až desať. Jedná sa o významných generálov a národných hrdinov. Napríklad Prvý princ je stotožnený s významným historickým hrdinom, cisárom *Lê Lợi* (1384/1385 – 1433 n.l.), ktorý oslobodil Vietnam spod dominancie čínskej dynastie *Ming* v 15. storočí. Najväčšej obľúbenosti sa u okolo sediacich účastníkov počas obradu *Hầu đàng* tešia inkarnácie Princezien. Sú to nevydaté panny, odeté v pestrofarebných krojoch etnických menšín Vietnamu a vždy s dobrou náladou. Počas inkarnácií energicky tancujú a vyhadzujú do vzduchu peniaze, z ktorých si robia vejáriky. O tieto

peniaze prebieha pri zbieraní vždy zábavný boj, pretože sa verí, že sú požehnané božstvami a prinášajú šťastie (aj keď sa jedná o bankovky tej najnižšej hodnoty, ich cena pre účastníkov rituálu je obrovská).

SLUHOVIA (DVORNÍ CHLAPCI) – CẬU

Sluhovia tvoria poslednú úroveň ľudských duchov uctievaných v rámci tohto kultu. Sluhom sa môže stať po svojej smrti aj obyčajný človek, pokiaľ prežil záslužný život. Podľa ľudovej viery aj deti, ktoré zomreli mladé, sa stávajú Dvornými chlapcami, preto mnohí rodičia, ktorí prišli o deti, často postavajú pre *Cậu* súkromný oltár. Podľa postupnosti sa na koniec rituálu zväčša inkarnuje Chlapec, sluha. Býva to zábavná inkarnácia, počas ktorej sa médium správa ako šibalský malý chlapec.

PÄŤ TIGRÍCH MANDARÍNOV – NGŨ HỒ

A SVÄTÝ HAD – ÔNG LỐT

Do poslednej skupiny uctievaných bytostí v rámci *Đạo Mẫu* by sme mohli začleniť zvieracích duchov. Pravdepodobne sa jedná o pôvodné animistické božstvá, ktoré často mali zvieraciu podobu (Fjelstad, Ngo, 2006). Ale aj dnes je ešte stále viera v množstvo rôznych zvieracích duchov vo Vietname stále živá a prítomná.¹² Päť Tigrích Mandarínov panuje nad džung-

¹² Dnes však väčšinou sú už zvierací duchovia spájaní s chorobami a nešťastiami. Podľa tradičných predstáv zlí duchovia sídlia často práve v džungli (Ngoc, 2012).

Obr. 4. Jaskynný oltár venovaný Piatim Tigrím Mandarínom – Ngũ Hó, na ktorý ľudia zvyknú priniesť ako dar aj surové (byvolie) mäso (Danang, 2012).

lou, zatiaľ čo Svätý had spravuje a ochraňuje vody. Z literatúry a z rozprávania ľudí som sa dozvedel, že v minulosti bolo bežné, aby sa na záver rituálu inkarnovali aj zvierací duchovia. Médiá pri tom požívali surové vajce aj so škrupinou v prípade vtelenia Svätého Hada, alebo surové mäso v prípade vtelenia Tigrieho Mandarína. Dnes sú však tieto inkarnácie počas *Hầu đông* len veľkou vzácnosťou.

Ak bližšie zameriame svoju pozornosť na hierarchiu panteónu, môžeme pozorovať, že jeho vertikálne členenie v sebe obsahuje obraz ideálnej rodiny a rodinných vzťahov, respektíve cisárskeho dvora a spoločenských vzťahov. Autorita prechádza od Matky – stvoriteľky cez Mandarínov a Dámy k Princovi a Princeznám a napokon až k Sluhom – deťom a zvieracím duchom, rovnako ako v rodine od mŕtvych predkov cez najstarších až po najmladších členov alebo v rámci štátu od cisára cez jeho úradníkov až po obyčajných ľudí. V súčasnosti je Bohyňa Matka najčastejšie stožňovaná so spomínanou Princeznou *Liêu Hạnh*. Spoločne s generálom *Trần Hưng Đạo* tvoria symbolický nebeský pár, sú nazývaní ako Matka a Otec národa.

Veriaci nasledovníci kultu obyčajne usporadúvajú ceremónie pri výročiach smrti týchto legendárnych postáv, rovnako ako usporadúvajú ceremónie a rituály pri výročiach smrti svojich vlastných predkov.

Takisto jednotlivým božstvám panteónu ponúkajú, rovnako ako svojim predkom, na oltár dary, ktoré podľa legiend obľubovali počas života. Mužským postavám cigarety a dobrý alkohol, ženám kvety, betel princeznám z horských oblastí, Tigrím mandarínom surové mäso a podobne.

Dôležité je však pripomenúť, že jednotlivé vertikálne úrovne panteónu sú rozdelené aj horizontálne a to na bipolárne dvojice. Túto bipolaritu môžeme pozorovať na základnom opozite „Nebies“ a „Zeme“, ktoré svet delí zvisle a tvorí tak jeho os. Opozitum Lesa a hôr oproti Vode zas rozdeľuje kozmos, priestor horizontálne. Túto binaritu môžeme ďalej sledovať v opozite mužských a ženských postáv na jednotlivých úrovniach panteónu. V binárnych pároch sa tu spolu nachádza päť Mandarínov a štyri Dámy alebo desať Princov a dvanásť Slečien. S mužskými postavami sa spájajú nepárne počty päť, resp. dvakrát päť – desať, ktoré odkazujú na s nimi asociovaný mužský aktívny princíp *duong* (*yang*), zatiaľ čo ženským postavám sú priradené párne počty štyri, resp. dvanásť, odkazujúce na ženský pasívny princíp *am* (*yin*).

Na základe tejto bazálnej bipolarity je vytvorená celá kozmológia kultu Štyroch Palácov. Interakciou dvoch základných síl vznikajú štyri svetové strany a štyri ročné obdobia, reprezentované aj štyrmi Bohyňami Matkami. Tie dávajú vzniknúť piatim základným elementom, prvkom, reprezentovaným Piatimi veľkými mandarínmi (Vu, 2006), z ktorých sú následne tvorené ďalšie božstvá a bytosti i všetko ostatné.

Zaujímavým sa môže javiť práve vznik predstavy bipolárnej opozície medzi Lesom a horami oproti Vodám. Charakter vietnamskej krajiny má dva dominantné prvky. Na jednej strane hory posiate lesmi, na strane druhej oceán a údolia rozvodnených ústí riek. Tento obraz krajiny skutočne môže evokovať predstavy, akoby tieto dva svety spolu bojovali (ako hovorí legenda o boji, ktorý viedol *Tân Viën* proti *Mladému Dračiemu princovi Južného mora*; Ngo, 2012: 102), alebo akoby sa do seba zakliesnili. V tomto kontexte je veľmi prirodzená rozšírená idea splynutia Bohyne Matky Hôr a lesov s Bohyňou Matkou Zeme, ktoré spoločne predstavujú súš – miesto, kde sa dá žiť, oproti Nebesiám a Vodám, nevhodným pre život človeka.

Vertikálne a horizontálne členenie panteónu sa prejavuje aj v dizajne chrámov a oltárov. Samotným chrámom dominuje ústredný oltár venovaný Bohyni Matke. Niekde môže byť v chrámoch viacero ústredných oltárov umiestnených v rade za sebou, každý

s vlastným obradným priestorom. Oltár je zvyčajne rozdelený na tri vertikálne úrovne.

Na najvyššej úrovni (zavesený pod stropom alebo omotaný okolo stropných stĺpov) býva vyobrazený Svätý Had – *Ông Lót*. Prostredná úroveň je dominantnou časťou oltáru. V strede sú vyobrazenia väčšinou troch (niekedy štyroch) Bohýň Matiek (obr. 3). Pred nimi vždy o stupienok nižšie sú vyobrazené ďalšie skupiny božstiev panteónu. Na najnižšej úrovni, pod strednou časťou oltára, býva inscenovaná jaskyňa venovaná Piatim Tigrím Mandarinom – *Ngũ Hổ* (obr. 4). Oltár však je rozdelený aj horizontálne. Pravá časť býva venovaná palácu Vody, ktorý reprezentuje biela farba, ľavá strana zase palácu Hôr a lesov (zelená) a centrálna časť predstavuje palác Nebies (červená farba). Oltár býva ďalej dozdobený rôznymi manifestáciami Bohyne Matky, tradičnými ženskými klobúkmi či špeciálnymi farebnými lampiónmi (všetko vo farbách štyroch palácov). Niekedy býva v zadnej časti oltáru umiestnené malé zobrazenie *Quan Âm*, ako pripomienka toho, že *Quan Âm* stojí vo vesmírnej hierarchii ešte nad samotnou *Thánh Mẫu*.

Miesta uctievania Bohyne Matky sú rôznorodého charakteru. Od rozsiahlych chrámových komplexov s viacerými svätyňami, ktoré sa nazývajú paláce – *phủ*, cez samostatne stojace chrámy – *đền*, až po malé rodinné svätyne *đình* (Le, 2004). Názvy chrámov majú jednoduchú štruktúru, označujú typ svätyne (*phủ*, *đền*) a následne jej lokalizáciu. K najznámejším patria: – *Đền Phủ Dày* v meste Phu Day/ Phu Giay, (legendárne rodné miesto Princeznej *Liêu Hạnh*) provincia Nam Dinh, – *Đền Bắc Lệ*, hlavný chrám zasvätený Bohyni Matke Hôr a lesov v malej dedinke Bac Le (asi 100 km severne od hlavného mesta Hanoi v horskej provincii Lang Son), – *Đền Sòng Sơn*, ležiaci na legendárnej hore Song či veľmi obľúbený a hojne navštevovaný hanojský *Phủ Tây Hồ* (Palác Západného jazera) na brehu Tay Ho – najväčšieho jazera hlavného mesta Vietnamu. Väčšina významných chrámov Štyroch palácov sa nachádza práve v severnom Vietname – v historickej kolíske vietnamskej kultúry a ľudových kultov.

Záver

Uctievanie Bohyne Matky je súčasťou všeobecnej tradície a kultúrneho dedičstva Vietnamu. Jednotlivé ľudové legendy, kulty a predstavy do seba integrovali množstvo okolitých vplyvov a pod ich náporom sa počas vývoja neustále transformovali. Dnes vytvárajú unikátny súbor ľudovej viery a mágie. Kult Štyroch palácov je len jedným článkom týchto všeobecne rozšírených predstáv.

Ľudia naprieč vietnamskou spoločnosťou uctievať predkov, veľké božstvá ako *Quan Âm* alebo *Ngoc Hoang*, ale rovnako tak aj lokálnych hrdinov a božstvá rôznych kultov, ktoré sú na území dnešného Vietnamu aktívne. Samozrejme, určité božstvá, kulty, či rituály sú jednotlivcami viac či menej preferované, väčšinou v závislosti od rodinnej tradície. V realite však tieto „systémy“, kulty či panteóny božstiev nikdy nestoja oddelene, ale vždy pôsobia a ovplyvňujú životy ľudí v prítomnosti a súčasne. Nemôžeme ich teda roztriediť do absolútne separátnych konštruktov. Spomínaný generál *Trần Hưng Đạo* je sám hlavným božstvom vlastného kultu (*Thánh Trần*). Napríklad Prvá a Druhá Dvorná Slečna z panteónu Bohyne Matky sú v ľudovej tradícii asociované s dcérami generála *Trần Hưng Đạo*. Iným príkladom môže byť Princezná *Liêu Hạnh*, ktorá ako dcéra Nefritového Cisára bola stotožnená s Bohyňou Matkou Nebies, avšak rovnako patrí oficiálne k štyrom nesmrteľným vietnamskej ľudovej viery – *Thanismu*.¹³ Uctievanie tejto božskej matky nie je uceleným systémom homogénnych náboženských predstáv, ale jedná sa skôr o súbor rôznych náboženských predstáv, siahajúcich do ďalekej vietnamskej histórie a kultúrnej tradície, vzájomne prepletených a dopĺňajúcich sa s inými formami spirituálnej praxe (Taylor, 2004). Rovnako má Kult Bohyne Matky vo Vietname mnohé sociálne dôsledky a reflektuje dynamické zmeny v spoločnosti. V minulosti boli jeho médiami iba ženy a homosexuálni muži, zatiaľ čo médiami maskulínneho párového kultu *Thánh Trần* mohli byť iba muži. Táto skutočnosť odrážala tradičnú rodovú diverzitu úloh rôznych pohlaví v spoločnosti. Kult Bohyne Matky so svojimi obradmi, ktoré sú veľmi farebné, emotívne a „ženské“, ponúka priestor na prejav aj citlivejším, „feminínnym“ mužom, ktorí na verejnosti musia vystupovať dominantne a „mužne“.

Obľúbenosť jej uctievania v dnešnej homosexuálnej komunite vo Vietname nám poukazuje na to, že túto funkciu plní kult aj v súčasnosti. Mnohé mužské médiá sa aj dnes identifikujú ako gayovia či homosexuáli. Niektorí cítia svoju vrodenu sexualitu ako súčasť spirituálnej kozmológie a nielen ako sexuálnu identitu. Vzhľadom k svojej homosexualite sú považovaní za ideálne portály medzi svetmi mužov a žien, či medzi ľudským a kozmickým. S modernizáciou sa tradičná rodová rozdielnosť sociálnych úloh jednotlivcov pomaly vytráca. S rozvojom rodovej rovnosti, či skôr rodovej univerzálnosti, sa médiami *Thánh Trần* môžu a stávajú sa aj ženy a médiami kultu Bohyne Matky sa už stále častejšie stávajú aj dominantné mužské typy zasvätených.

Bohyňa Matka *Thánh Mẫu* je zosobnením primor-

13 Štyria Nesmrteľní vo vietnamskej tradícii sú: Tân Viên Sơn Thánh, Thánh Gióng, Chử Đổng Tử a princezná *Liêu Hạnh* (Kendall, 2003:19).

diálnej energie, materstva, daru života. Rovnako tak však má schopnosť svoj dar aj kedykoľvek odobrať. Preto sa jej priazeň musí zabezpečiť prejavovaním úcty a sofistikovanými rituálmi. Pre svojich oddaných je potom ochrankyňou pred nešťastiami, chorobami a zároveň ich môže zbavovať utrpenia. Je tvorkyňou celého vesmíru, piatich základných živlov a jej kult odráža štruktúru univerza, ako aj ideálnych spoločenských vzťahov. Zároveň je však aj matkou celého národa, všetci Vietnamci sú jej deťmi, čo z nich robí súrodencov. Vo Vietname sa aj neznámi ľudia oslovujú zásadne podľa vekových kritérií, všetky mladšie osoby ako ste vy oslovujete *em* (mladší brat aj mladšia sestra),

staršie osoby zas ako *anh* (starší brat) alebo *chị* (staršia sestra), osoby vo veku vašich rodičov ako *chú* (strýko) či *cô* (teta) a vo veku vašich prarodičov ako *ông* (starý otec) a *bà* (stará mama). Táto idea, že všetci Vietnamci sú jedna rodina, je významným faktorom celonárodnej súdržnosti, ktorú je cítiť takmer na každom kroku.

Výrazný nárast popularity kultu Štyroch palácov v súčasnosti oprávnene podnecuje bližší záujem o tento fenomén aj akademickú obec na poli sociálnych štúdií.

„*Matka Bohyňa môže odrážať vietnamskú dušu, videnú aj ako vietnamskú identitu*“ (Doan, 2013: 7).

POUŽITÁ LITERATÚRA:

- Barley, N. (2009). *Songs for the Spirits: Music and Mediums in Modern Vietnam*. Chicago University of Illinois Press.
- Chauvet, C. (2012). „Changing Spirit Identities Rethinking the Four Palaces Spirit Representations in Northern Vietnam“. In Endres, K. *Engaging The Spirit World: Popular Beliefs and Practices in Modern Southeast Asia*, New York: Berghahn Books.
- Dror, O. (2007). *Cult, culture, and Authority: Princess Lieu Hanh in Vietnamese History*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Doan, T. (2013). *Worshipping The Mother Goddess in Vietnam – A Main Axis of Traditional- Cultural Identity a Celebration form of Womanhood in Vietnamese Culture*. (bez miesta), Vietnam UNESCO History & Culture Information Center.
- Eliade, M. (1997). *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*. Praha: Argo.
- Endres, K. (2012). *Alternative Intimate Spheres for Women in Vietnam*. Kyoto: Kyoto University Press.
- Evans, G. (1992). „Internal Colonialism in the Central Highlands of Vietnam“. *Sojourn*, vol. 7 no. 2, 274-304.
- Fjelstad, K. (1995). *Tu Phu Cong Dong: Vietnamese Women and Spirit Possession in the San Francisco Bay Area*. PhD. Dissertation, University of Hawaii.
- Fjelstad, K. – Ngo, T. (2006). *Possessed by the Spirits: Mediumship in Contemporary Vietnamese Communities*. Ithaca: Cornell University Press.
- Gimbutas, M. (1982). *The Goddesses and Gods of Old Europe: Myths and Cult Images*. Los Angeles – Berkeley: University of California Press.
- Hoskins, J. (2006). *Caodai Exile and Redemption: A Vietnamese Religion's Struggle for Identity. Religion and Social Justice for Immigrants*. Rutgers: Rutgers University Press.
- Kehoe, A., Giletti, D. (1981). Women's Preponderance in Possession Cults: The Calcium Deficiency Hypothesis Extended. *American Anthropologist*, vol. 83, no. 3, 549-561.
- Lauser, A. – Kirsten, E. (2012). *Engaging the Spirit World: Popular Beliefs and Practices in Modern Vietnam*. New York – Oxford: Berghahn Books.
- Le, T. (2004). *Phu Tay Ho, West Lake Palace- Hanoi*, Hanoi: The Gioi Publisher.
- Ngo, T. (1996a). „The Cult of the Female Spirits and the Mother Goddesses 'Mẫu'“. *Vietnamese Studies*, vol. 121, no. 3, 83-96.
- Ngo, T. (1996b). *Đạo Mẫu Việt Nam*, Hanoi: (bez udania vydavateľa).
- Ngo, T. (2009). „Len dong. Spirit Journey in Contemporary Vietnam“. *International Journal of Infagible Heritage*, vol. 4, 80-91.
- Ngoc, H. (2012). *Wandering Through Vietnamese Culture*. Hanoi: The Gioi Publisher.
- Pham, P. (2009). *Hero and Deity: Tran Hung Dao and the Resurgence of Popular Religion in Vietnam*, Chiang Mai: Silk-worm Books.
- Sidel, M. (2009). *The Constitution of Vietnam: A Contextual Analysis*, London – New York: Bloomsbury Publishing.
- Tassan, S. (1994). „Shamans of the Siberian Eskimos“. *Arctic Anthropology*, vol. 31 no. 1, 117-125.
- Taylor, P. (2004). *Goddess on the Rise: Pilgrimage and Popular Religion in Vietnam*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Taylor, P. (2008). *Modernity and Re-enchantment: Religion in Post-revolutionary Vietnam*. Lahman: Lexington Books.
- Vuong, Q. H. (2012). „The entrepreneurial facets as precursor to Vietnam's economic renovation in 1986“. *The IUP Journal of Entrepreneurship Development*, vol. 8, no. 4, 6-47.
- Wong, E. (1997). *Taoismus*. Praha: Pragma.
- Yu, Ch. (2001). *Kuan-yin: The Chinese Transformation of Avalokiteśvara*. New York: Columbia University Press.